

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд на тема
**„Българският модернизъм в обучението по литература – културни контексти
и модели на четене“**
за придобиване на научната и образователна степен „доктор“ по
професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по... (Методика на
обучението по литература)

Докторант: Методий Кирилов

Рецензент: проф. дпн Адриана Дамянова

Предложеният за защита дисертационен труд се разполага на 194 страници, включително цитираната литература, диференцирана на критическа и методическа. Критическата цитирана литература съдържа 125 библиографски единици, от които 120 на кирилица и 5 на латиница, а цитираната методическа литература – 115 библиографски единици на кирилица. Трудът се характеризира със семпла, отчетлива и премерена структура и се състои от увод и четири глави, като всъщност заключението е представено като четвърта глава.

Изложената в **увода** мотивация за избора на темата откроява амбицията да се осъществи **пионерско изследване на българския литературен модернизъм в методическа перспектива** – безспорно смислена и функционална за методическата теория и практика идея. Мотивацията акцентира и върху **оригиналния – диалогичен – прочит на литературоведските и методическите дискурси в исторически план**, който дисертацията на М. Кирилов осъществява. В увода се откриват още коректно описани обектът, предметът, целите, задачите, методите и инструментариумът на изследването, както и очакваните резултати от него, а също и използваните за целите му емпирични обекти и критериите за подбора им. В уводната част от дисертацията са допуснати някои технически неточности: например неточно е изписана абревиатурата на действащия Закон за предучилищното и училищното образование (ЗПОУ вм. ЗПУО), говори се за прогимназиална и гимназиална (образователна) степен вместо за основна и средна,

вследствие на което непоследователно е и означаването на различните образователни етапи (вж. с. 5).

В първата глава – *I. Литературният модернизъм – теоретични постановки и понятиен апарат*, са обособени три части: I.1. *Модернизъмът и модерността като понятия*, I.2. *Българският литературен модернизъм – същност, етапи, терминологичен апарат, влияния* и I.3. *Култура, текст, контекст, културен контекст*. В първата част от главата е осъществен целенасочен, макар и може би недостатъчно критичен, систематизиран и концептуализиран в дълбочина прочит на релевантни изследвания върху модернизма и модерността. Трудът би спечелил, ако в *Модернизъмът и модерността като понятия* по-категорично бяха различени значенията на термините *модернизъм* и *модерност* в тяхната историческа динамика от референтите на понятията. Или ако в края на същата част от главата съществените признаци на модернизма като концепт, с който трудът (ще) борави, бяха описани систематично, а не само в релацията модернизъм– модерност. Тук ни се струва и най-подходящият момент да отбележим, че във втората глава от труда се появява понятието *модерн*, мястото на чието изясняване, вкл. в отношенията му с *модернизъм* и *модерност*, е в първата част на първа глава. Като друг съществен недостиг в (първата част от) първа глава би могъл да се идентифицира граничещият с оскъдност избор на значими теоретични източници, като освен това прави впечатление, че от първата към третата част на главата броят им прогресивно намалява. Втората част от първа глава оставя по-скоро отворен въпроса за теоретичните основания на изковаването на понятието *български литературен модернизъм*, респективно – за разликите и отношенията между референта му и (европейския) модернизъм. Този си жест трудът обосновава чрез макар и не детайлно проследеното продуктивно критическо и метакритическо разноречие в националния дебат върху българския литературен модернизъм. Третата част от първа глава изглежда най-„припряна“ в концептуализирането на ключовите си понятия *култура*, *текст*, *контекст*, *културен контекст*, които почти не се диверсифицират, а употребата им не се проблематизира.

Втората глава от изследването – *II. Българският литературен модернизъм – критическо и образователно четене*, се състои от осем части, проследяващи критическото и образователното четене на българския литературен модернизъм в различни

културноисторически епохи. Въпреки че ги обособява структурно, главата се фокусира не само върху критическите и образователните дискурси върху българския литературен модернизъм в диференцираните от нея различни културни и обществено-политически епохи, но очевидно мислейки ги в режим на взаимозависимост, и върху сложните отношения между споменатите дискурси, върху взаимните влияния и взаимодействия помежду им, обосновавайки идеята за своеобразното (понякога – деформиращо) *пренаписване* на модернистичните творби в мрежата на тези взаимоотношения. Още в началото на тази глава основателно са обособени своеобразни културноисторически обусловени идейни *репери* в развоя на българския литературен модернизъм, несъвсем точно определени като „хронологични особености“ (с. 23). В първата част от втора глава – *II.1. Българският литературен модернизъм от Освобождението на България до края на Първата световна война – критическо четене*, референтният материал е по-конкретен, по-обозрим, може би поради което и критикоаналитичното му четене е по-задълбочено и достатъчно изчерпателно. Изводите, с които завършва тази част (подобно на всяка друга във втора и трета глава от труда), децентрират в известна степен съдържанието ѝ, доколкото се разбягват в културноисторически и обществено-политически посоки. Във втората част от втора глава – *II.2. Българският литературен модернизъм от Освобождението до края на Първата световна война – образователното четене*, характерът на осъществения внимателен преглед на съдържанието на хрестоматиите и учебниците, в т.ч. и на теоретико-понятийните апарати и модусите на четене, както и на снемането на литературнообразователни идеологии в методическите апарати на учебната и учебнопомощната литература, определено е приносен. Констатирано е концептуалното изоставане на образователното четене от критическото, проследена е нелеката еманципация на образователното четене на модернистичните творби от менталните рамки на романтичния патриотизъм и концептуалните мрежи на реализма.

Третата и четвъртата част от втора глава – *II.3. Българският литературен модернизъм от края на Първата световна война до 9. IX. 1944 г. – критическо четене* и *II.4. Български литературен модернизъм от края на Първата световна война до 9. IX. 1944 г. – образователно четене*, проследяват взаимоотношенията между критическото и образователното четене, в съпоставката на които се открояват по-отчетливо специфичните им характеристики в динамиката на културното развитие. Структуриран повече съобразно

хронологическия, отколкото съобразно историческия принцип, сравнително умело третата част от втора глава смогва да представи правдоподобна и цялостна картина на критическото четене на българския литературен модернизъм в посочения период през някои от полемиките около знакови представители на модернизма (П. П. Славейков, П. К. Яворов, Т. Траянов, Л. Стоянов, Н. Лилиев, Д. Дебелянов и др.) между ключови фигури на литературнокритическата мисъл, като Б. Пенев, Вл. Василев, М. Арnaudов, Гео Милев, Ив. Радославов, Ст. Младенов, Г. Бакалов, Г. Цанев и др. Специално внимание е отделено на позициите на *лявата критика*, отстояваща идеята за *упадъчния характер* на модернизма, върху отекването на характерната за периода политическа поляризация в литературнокритическите дискурси, а също и върху отношенията между поетиките на символизма, на експресионизма и на реализма, интерпретирани от труда като отношения на противопоставяния, но и на интерференции между естетически модели за свят. Изследвайки литературнокритическите дебати през призмата на съвременната литературна мисъл, дисертацията на М. Кирилов открива актуални и днес оценъчни ракурси към възлови творби и автори на модернизма. В следващата (четвърта) част от втора глава се проследява оформянето и стабилизирането на важната тенденция, проявена както в подбора на текстовете, така и в (насоките за) техните прочити, в учебната литература върху българския модернизъм да се проектират патриотични, социални, реалистични идеи, т.е. литературата като учебен предмет да обслужва господстващия идеологически ред. Анализира се и процесът на създаване на методическия инструментариум и на изработването на специализирания (мета)език на съвременното литературно образование, като се акцентира върху осъзнаването на необходимостта „преподаването и популяризирането на знанията по литература да бъде управляем процес, а не да зависи само от ентузиазма на учителя“ (с. 67).

В следващите части – *II.5. Българският литературен модернизъм през епохата на тоталитаризма (1944 – 1989 г.) – критическо четене* и *II.6. Българският литературен модернизъм през епохата на тоталитаризма (1944 – 1989 г.) – образователно четене*, се откриват много ценни систематичен анализ и интерпретация на начините на четене на художествените произведения като надежден инструмент на идеологическото дисциплиниране на литературата в училище. Работата проследява сложната игра на асемблиране на разнородни – историколитературни, естетически, възпитателни, от една

страна, някои – заявени, някои – премълчани, от друга – критерии за подбор и класифициране на модерните текстове в културноисторическата и обществено-политическата динамика, която игра позволява едновременното легитимиране на някои от текстовете и същевременно делегитимиране на авторския корпус като цяло или обратното, а също и реабилитация на отричани в определен контекст автори/творби. Проследен е също и обменът между критическото и образователното четене. На с. 118 е направен важният извод, че „...учебната литература не следва сляпо канона, наследен от критиката, а го разчупва, прекроява и моделира“. С приближаването на разглежданите исторически периоди към съвременността представянето на социокултурния, обществено-политическия, идеологическия контекст става все по-обстоятелствено, в тази част – дори самоцелно в известна степен.

Прочитът на критическото четене, осъществен в частта *II.7. Българският литературен модернизъм след 1989 г. до наши дни – критическо четене*, може да се определи, от една страна, като твърде избирателен по отношение на своите обекти, от друга – като недостатъчно концептуално консистентен, доколкото като единствен критерий за подбор на критическите дискурси се откроява тематичният. Тази част от труда би спечелила, ако например бяха открити разлики между критически текстове върху модернизма от един и същи автор, писани преди и след 1989 г., или бяха проследени в обособения период подеманята на критически рефлексии, датиращи от преди 1944 г. В същото време се подчертава важен момент в историята на четенето на българския литературен модернизъм, в чието осмисляне престава да доминира идеята за чуждия, привнесен, подражателен характер на явлението и вместо това се налага схващането за закономерността му *в органичното* литературно развитие. В последната част от тази глава – *II.8. Българският литературен модернизъм след 10.XI. 1989 г. до наши дни – образователно четене* – се осъществява сполучлива систематизация на критическото и образователното четене на българския модернизъм през различните десетилетия, умело се очертават доминантни техни характеристики в културноисторическата им динамика. Отделено е внимание на специфичното четене на творби на т.нар. *социалистически реализъм*, надмогващо опозицията *утвърждаване – отрицание* и разкриващо сложността на направата му, и особено – на появата на т.нар. *неофициозна методика*, противопоставяща се на *официозната* (обслужваща тоталитарната

идеологема) и ратуваща за демократизиране на педагогическата ситуация, за партньорство и диалог между учителя и ученика, за собственото си диверсифициране, намиращо израз в алтернативните учебници по литература. Трудът релевантно разглежда разпластяването и обогатяването на методическия инструментариум в учебниците, при което обаче остава критически индиферентен към едно, струва ни се, неезнозначно явление, каквото е превърналото се в традиция поместване на (готови за заучаване) интерпретации на задължителни за изучаване художествени произведения в учебниците и в многобройните помагала. Работата като да приема периода след 1989 г. като безусловно освобождаване от всякакъв идеологически ред, оставайки, образно казано, сляпа за училището като област на упражняване на власт – поле на силови отношения.

Третата глава от труда – *III. Ключови модернистични образи в образователното четене и разработка на уроци* – се състои от шест части, като структурирането им до голяма степен повтаря това на частите във втора глава: първа, трета и пета част представят интерпретации на ключови за българския модернизъм теми, образи, мотиви (фигурата на твореца, човека и света, човека и *изгубения Рай*), а втора, четвърта и шеста част конструират модели на уроци на базата на споменатите интерпретации. В тази глава се прави смислен избор на модел за представяне на методическата част в труда, откриват се вещи интерпретации на ключови модернистични образи в репрезентативни за българския модернизъм творбина П. П. Славейков, П. К. Яворов, Д. Дебелянов и Гео Милев, както и приноси идеи за конструиране на продуктивни с оглед на образователните цели междутекстови връзки, а също и актуалност на структурирането на уроците – отказ от хронологията, от монографичния подход в полза на възможни тематично-проблемни и връзки и поетологически отношения между конкретни творби. На организацията на уроците и на въпросите и задачите обаче е присъща известна еднотипност, а описанието на образователните цели не ситуира ученика като субект (на образователни промени). Част от предложените въпроси („ли“-въпроси) изглеждат нефункционални от литературнообразователна гледна точка, доколкото не предполагат друг освен еднословен – положителен или отрицателен – отговор.

Четвъртата глава от труда, както вече стана дума, представя неговата заключителна част. Коректно са изведени основни изводи от направеното изследване и са дефинирани приносните моменти в изследването.

Авторефератът на дисертационния труд представя адекватно неговото съдържание и като цяло съответства на изискванията към жанра.

В заключение: В дисертационния труд на тема „Българският модернизъм в обучението по литература – културни контексти и модели на четене“, разработен от Методий Кирилов, се забелязват дефицити, които обаче се отнасят преди всичко до теоретическото моделиране на модернизма, което само по себе си не е цел на изследването. Далеч по-важни са безспорните приноси моменти в дисертацията, сред които – нека подчертаем още веднъж – като особено значим изпъква (ре)конструиранят и вещо анализиран развой на образователното четене на българския литературен модернизъм, който дава или подсказва отговори на множество актуални въпроси, задавани от методиката на литературното образование, и със своята иновативност отваря поле за следващи научни дирения. Въз основа на това заключение и на всичко изложено по-горе предлагам на уважаемите членове на научното жури да присъдим на докторанта Методий Първанов Кирилов научната и образователна степен „доктор“ по професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по... (Методика на обучението по литература).

17 септември 2021 г.

проф. дпн Адриана Дамянова